

МІНІСТЕРСТВО КУЛЬТУРИ ТА ІНФОРМАЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКА ДЕРЖАВНА АКАДЕМІЯ КУЛЬТУРИ

КАФЕДРА ПСИХОЛОГІЇ ТА ПЕДАГОГІКИ

Гендерні особливості вирішення конфлікту в підлітковому віці

Кваліфікаційна робота

перший (бакалаврський) рівень
(назва рівня вищої освіти)

галузь знань _____ 05 Соціальні та поведінкові науки _____
(шифр та назва галузі знань)

спеціальність _____ 053 Психологія _____
(код і назва спеціальності)

освітня програма _____ Психологія _____
(назва освітньої програми)

кваліфікація _____ бакалавр з психології _____

факультет _____ соціальних комунікацій _____

Виконала студентка
____4__ курсу _____ групи

____Миколаєнко Діана Василівна____
(підпис)

Науковий керівник
(науковий ступень, вчене звання)

____Віденєєв І.О.____

(підпис)

Харків, 2023

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕНОСТІ ОСОБЛИВОСТЕЙ ВИРІШЕННЯ КОНФЛІКУ В ПІДЛІТКОВОМУ ВІЦІ.....	6
1.1 Сутність конфлікту та основні причини його виникнення ...	6
1.2 Стратегії подолання конфліктів	10
Висновки до першого розділу	14
РОЗДІЛ 2. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ГЕНДЕРНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ ВИРІШЕННЯ КОНФЛІКТУ В ПІДЛІТКОВОМУ ВІЦІ	15
2.1. Організація дослідження	15
2.2. Результати дослідження гендерних особливостей вирішення конфлікту в підлітковому віці	18
2.3 Психологічні чинники формування гендерних особливостей вирішення конфлікту в підлітковому віці	23
Висновки до другого розділу	27
ВИСНОВКИ	29
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ	31
ДОДАТКИ	33

ВСТУП

Підлітки часто потрапляють до неформальних груп, відчують на собі руйнування старих стереотипів, які склалися роками, у підлітків відбувається зміна ціннісних орієнтацій, все це неминуче призводить до конфліктних ситуацій. Установки, які направлені на конфлікти в суспільстві, стають все більше різноманітними та впливають на особливості поведінки підлітків та розвиток деструктивних тенденцій.

У дослідженнях вітчизняних психологів виявляється досить суперечлива думка щодо проблеми наявності гендерних відмінностей поведінки у конфлікті на ранніх етапах соціалізації особистості. Так, А. В. Семенов зазначає, що дівчата частіше усвідомлюють ситуацію конфлікту і намагаються прийти до її завершення. Хлопчики здебільшого є ініціаторами конфлікту. Хлопчикам частіше притаманна фізична та вербальна агресія, а дівчаткам – непряма. На думку І. Л. Шелехова дівчатка частіше провокують конфлікти, виявляють агресію, але, як правило, не пряму, а непряму. Хлопчики ж, навпаки, рідко прагнуть конфліктів, а якщо все ж таки втягуються в них, то ведуть відкриту боротьбу, але при цьому досить довго пам'ятають завдані їм образи та поразки. А. В. Барановська, аналізуючи гендерний аспект поведінки у конфлікті старших підлітків, приходиться до висновку, що «для підлітків чоловічої статі більш властиво у конфліктній ситуації виявляти компроміс як провідну стратегію поведінки, а для підлітків жіночої статі провідними стратегіями поведінки у конфліктній ситуації є уникнення та поступливість» [14].

У зв'язку з цим стає актуальним питання щодо поведінки підлітка в тій чи іншій конфліктній ситуації, які способи її вирішення він вибере. Ще більшої значущості ця проблема набуває через відсутність систематизованих та комплексних заходів щодо подолання негативних наслідків підліткових конфліктів. Так, при домінуванні неконструктивних способів поведінки у конфлікті у міжособистісних відносинах з оточуючими у дитини можуть сформуватися реакції, що призводять до несприятливих наслідків. Наприклад, при схильності до стратегії уникнення підліток може зазнавати знущань і глузувань з боку однолітків, стати жертвою булінгу, а при домінуванні стратегії суперництва - конфлікти можуть переростати в асоціальну поведінку, в яких підліток буде здатний застосувати фізичну силу.

Попри те, що проблема конфлікту не нова та має багатовікову історію дослідження, вона залишається не до кінця дослідженою на сьогодні. Існує протиріччя дослідницьких позицій науковців, розрізненість уявлень о конфлікті, відсутність єдиної основи для його подальшого дослідження, яке дозволило б отримати цілісну картину проблеми конфлікту. Конфліктні відносини не отримали поки ще єдино признаного науковцями поняття та класифікації. Враховуючи все це, робимо висновок, що тема гендерних особливостей вирішення конфлікту в підлітковому віці є на сьогодні актуальною.

Об'єкт дослідження –конфліктна поведінка.

Предмет дослідження - гендерні особистісні особливості вирішення конфлікту в підлітковому віці.

Мета дослідження – провести емпіричне дослідження гендерних особливостей вирішення конфлікту в підлітковому віці та на основі отриманих результатів розробити психокорекційну програму, яка буде направлена на корекцію поведінки підлітків в конфліктній ситуації.

Завдання дослідження:

1. Провести теоретичний аналіз наукової літератури з проблеми дослідженості особливостей вирішення конфлікту в підлітковому віці;
2. Дослідити рівень конфліктності підлітків;
3. Дослідити особливості гендерної поведінки підлітків в конфліктній ситуації;
4. Виявити гендерні психологічні особливості, які впливають на конфліктність підлітків;
5. Виявити чинники формування гендерних особливостей вирішення конфлікту в підлітковому віці;
6. Розробити психокорекційну програму направлену на формування навичок конструктивних взаємодій у конфліктній ситуації.

Методологічну основу дипломної роботи склали наукові праці таких вчених, як: Р. Дарендорфа та А. Козера. Дослідження М. Шерифа, Д. Рапопорта, Р. Доза, Л. Томпсона, К. Томаса, М. Дойча, Д. Скотта та ін. вчених.

Для проведення емпіричного дослідження ми використали групу психодіагностичних тестів: «Рівень конфліктності» застосовувався з метою з'ясувати рівень конфліктності підлітків; опитувальник «Виявлення способів регулювання конфліктів» К. Томас застосовувався нами з метою дослідити особливості гендерної поведінки підлітків в конфліктній ситуації; 16-ти факторний особистісний опитувальник Кетелла застосовувався нами для дослідження гендерних психологічних особливостей, які впливають на конфліктність підлітків. **Метод математичної обробки результатів:** t-критерій Стьюдента для виявлення достовірних відмінностей та кореляційний аналіз, який був застосований для дослідження чинників формування гендерних особливостей вирішення конфлікту підлітків.

Вибірка дослідження: у дослідженні взяли участь 40 старшокласників віком від 14 до 15 років, з котрих 18 дівчат та 22 хлопця. Через те, що в нашій країні запроваджений воєнний стан та всі заклади навчання роблять

дистанційно, наше дослідження теж проходило онлайн за допомогою програми Zoom та електронної пошти.

Новизна дослідження: за результатами проведеного нами дослідження була розроблена психокорекційна програма, яка направлена на корекцію поведінки підлітків в конфліктній ситуації.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕНОСТІ ОСОБЛИВОСТЕЙ ВИРІШЕННЯ КОНФЛІКУ В ПІДЛІТКОВОМУ ВІЦІ

1.1 Сутність конфлікту та основні причини його виникнення

Слово «конфлікт» походить від латинського слова «conflictus» - зіткнення. Конфлікт виникає тільки там, де два або більше суб'єктів не тільки усвідомлюють відмінність інтересів, а й активно протидіють один одному. Конфліктна ситуація - ситуація, об'єктивно містить явні передумови для конфлікту, що провокує ворожі дії, конфлікт. Конфліктна ситуація створюється або свідомо її організаторами та підбурювачами, або виникає стихійно в результаті випадкових та непродуманих дій, але частіше за все є результатом і першого, і другого [21, 7].

Процес розвитку конфліктної ситуації складний, тому розглянемо його хронологію: зовнішня ситуація - розуміння того, що відбувається - конфліктна ситуація. Трактуючи зовнішню ситуацію як розвиток конфлікту, поведінка людини починає регулюватися правилами конфліктної взаємодії, що призводить до зіткнення. При специфіці такого розвитку дій необхідно робити акцент на двох переходах: чинники, які пояснюють сприйняття

ситуації як конфлікту та способи переходу до зіткнення.

Несумісність цілей сторін є важливою характеристикою розвитку конфлікту, тому що індивіди починають відчувати загрозу, при якій необхідно мобілізувати певні ресурси. Це потрібно для того, щоб досягти поставленої мети та забезпечити максимальний захист.

На сьогоднішній день уявлення про конфлікт, мало в чому змінилися, хіба, що в тому, що проблема конфлікту зараз виділена в самостійну науку - конфліктологію. Конфліктологія, як самостійний напрям, виділилася наприкінці 50-х років ХХ століття, ця подія пов'язується з роботами Р. Дарендорфа та А. Козера. Дослідження М. Шерифа, Д. Рапопорта, Р. Доза, Л. Томпсона, К. Томаса, М. Дойча, Д. Скотта вплинули на становлення психології конфлікту, як самостійного напрямку [2].

У 50-60 роки 20 століття визначились основні підходи дослідження конфлікту, був розроблений понятійний апарат психологічної теорії конфлікту. Виділяються такі закордонні напрямки дослідження конфлікту: психоаналітичний, завдяки роботам таких вчених, як: З. Фрейд, А. Адлер, К. Хорні, Е. Фромм; теорія групової динаміки, завдяки роботам таких вчених, як: К. Левін, Д. Креч, Л. Ліндсей; фрустраційно - агресивний напрямок, завдяки роботам таких вчених, як: Д. Доллард, Л. Берковитц, Н. Міллер; теорія структурного балансу Ф. Хайдера [9, 12].

На сьогоднішній день конфлікт в зарубіжній психології досліджується за такими напрямками: теоретико-ігровий - основним завданням підходу є побудова універсальної схеми взаємодії в конфліктній ситуації та її вирішення. Вчені вважають, що конфлікт можна вирішувати як конструктивним шляхом, так і деструктивним; теорія організаційних систем - досліджуються стилі конфліктної поведінки людей в реальних умовах; теорія та практика переговорного процесу. На сьогоднішній день розглядаються як один з перспективних напрямків прикладної психології [1, 3].

В рамках нашої країни, можна виділити три періоди в дослідженні конфлікту: перший період з 30-х до середини 70-х років. Психологічним

дослідженням конфлікту в цей період були притаманні фрагментарність, прикладний характер та розрізненість; другий період 70-х років. У цей період з'являються роботи зі спробами теоретичного осмислення емпіричного матеріалу та запропонована схема понятійного психологічного аналізу конфлікту. В середині 80-х років, сформувалися організаційний, діяльнісний та особистісний підходи до вивчення конфлікту; третій період 80-90-х років. Почалося інтенсивне вивчення конфліктів в різних сферах діяльності: трудовій, педагогічній, військовій та науково-дослідних колективах [6].

Для того, щоб визначити суть міжособистісного конфлікту, важливо виділити його характерні ознаки та сформулювати достатні та необхідні для його виникнення умови. Видається достатнім виділити дві ознаки: однією з них є те, що конфлікт завжди виникає на підставі протилежно спрямованих суджень або мотивів. Такі судження і мотиви виступають як необхідна умова виникнення конфлікту; друга ознака - це протиборство суб'єктів взаємодії, що характеризується завданням збитків (моральний, матеріальний, фізичний, психологічний та інші).

Конфліктна взаємодія характеризується двома важливими особливостями: по-перше, в будь-якому конфлікті можна спостерігати протидію сторін, тобто конфліктну поведінку; по-друге, конфлікт характеризується наявністю виражених або прихованих негативних емоцій щодо опонента. До об'єктивних елементів будь-якого конфлікту відносяться такі його складові, що не залежать від свідомості та волі людини, а також його особистісних якостей (психологічні, моральні, ціннісні орієнтації та ін.). Такими елементами є: об'єкт конфлікту, учасники конфлікту, середовище конфлікту.

1. Об'єкт конфлікту - це те, що стає об'єктом суперечливості, або несумісних домагань сторін. Ще одним елементом конфлікту є його учасники. В якості учасників конфлікту завжди виступають індивіди зі своїми інтересами, цінностями та цілями. При цьому, суспільне життя не зводиться тільки до взаємодії окремих індивідів. У будь-якому суспільстві

діють різні соціальні групи, народи, спільноти, політичні чи юридичні особи, та ін., які також часто виступають в якості джерел протиборства [11, 18].

2. В рамках конфліктології всі учасники конфлікту поділяються на основних (прямих) учасників та не основних (непрямих) учасників. Основні учасники будь-якого конфлікту - це завжди прямі, безпосередні сторони, які беруть участь у протиборстві. Їм належить найбільш активна, вирішальна роль у виникненні та розвитку конфлікту. Основні учасники завжди є його найголовнішими дійовими особами, в основі протиборства знаходиться протиборство саме їх інтересів. З цієї причини основні учасники - це суб'єкти (опоненти) конфлікту. До непрямих учасників конфлікту можна віднести всіх інших учасників. За визначенням їм належить другорядна роль у виникненні, а також у розвитку конфлікту. Необхідно відзначити, що роль непрямих учасників конфлікту може бути як позитивною (конструктивною), так і деструктивною (негативною). Вони можуть не тільки сприяти вирішенню або запобіганню конфлікту, але також і його загостренню та подальшому розвитку

3. Наступний об'єктивний елемент конфлікту - середовище, яке включає сукупність об'єктивних умов конфлікту. Середовище надає великий вплив на причини виникнення конфлікту, а також на його динаміку [7].

До особистісних елементів конфлікту належать психофізіологічні, психологічні, етичні, а також поведінкові властивості, які впливають на виникнення, а також на розвиток конфліктної ситуації. Риси характеру, її почуття, звички, інтереси, мотиви, воля - все це, а також багато інших якостей відіграють велику роль в динаміці будь-якого конфлікту. Однак, в найбільшій мірі їх вплив виявляється на мікрорівні в міжособистісних конфліктах.

Найчастіше психологи визначають наступні особистісні детермінанти конфлікту: психологічні домінанти поведінки; установки особистості, які утворюють ідеальний тип індивідуальності; риси характеру та типи особистостей; неадекватні оцінки та сприйняття; естетичні цінності; манери

поведінки [17].

Найбільш важлива роль серед особистісних факторів конфлікту відводиться психологічним домінантам поведінки особистості, до яких відносяться ціннісні орієнтації, мотиви, цілі, інтереси та потреби. Важливим особистісним елементом конфлікту є риси характеру особистості, її базові характеристики. Це індивідуальні властивості людини, які знаходять прояв в особливостях темпераменту, самооцінці та ін. Особливо важливим особистісним елементом конфлікту є надмірна виразність окремих рис характеру індивіда. Для їх позначення К. Леонгардом було введено поняття акцентуації характеру. Акцентуована особистість відчуває ряд труднощів у взаємодії з іншими людьми, а деякі риси прямо носять конфліктну спрямованість.

Таким чином, міжособистісний конфлікт являє собою складне явище, яке характеризується наявністю певних ознак та особливостей, а також певної структури. Важливим аспектом аналізу особливостей конфліктної поведінки є розгляд її причин, а також можливостей подолання. Причина конфліктної поведінки - це ті явища, події, ситуації, які передують конфлікту та викликають його при наявності певних умов діяльності суб'єктів соціальної взаємодії [19].

Серед існуючих причин конфліктів необхідно виділити, в першу чергу, загальні причини, тобто ті, які, так чи інакше, простежуються в кожному конфлікті. Сюди можна віднести наступні причини: соціально-демографічні чинники (відмінності в установках та мотивах людей, які обумовлені їх статтю, віком і т. ін.); соціально-психологічні чинники, різні явища соціально-психологічного плану в соціальних групах; індивідуально-психологічні причини, які відображають індивідуальні психологічні особливості конкретної особистості.

Друга група причин виникнення конфліктів - приватні причини, які пов'язані з певним видом конфлікту. Деякі з них: незадоволеність умовами своєї діяльності; відмінності в цілях, цінностях, а також засобах досягнення

власних цілей; незадоволення комунікаційних потреб і т. ін.

Таким чином, конфлікт необхідно розглядати як загрозову суперечливість (несумісність) цілей сторін. Визначення ситуації як конфліктної спирається і на саму ситуацію, і на особливості індивідуальних когнітивних репрезентацій ситуацій. Визначення ситуації, виходячи з цього, детермінується як зовнішньою реальністю, так і внутрішнім суб'єктивним світом людини. Конфліктна ситуація несе загрозу для людини та вимагає мобілізувати ресурси для того, щоб або добитися бажаної мети, або забезпечити максимально можливий захист [4].

1.2 Стратегії подолання конфліктів

Розуміння причин, що призводять до конфлікту, дозволяє правильно підійти до проблеми його конструктивного вирішення, що є вкрай важливим для позитивних міжособистісних стосунків. Для цього важливо знати, які шляхи та засоби вирішення конфліктів в цілому мають місце. К. Томас та Р. Х. Кілмен, виділили п'ять стратегій поведінки у конфлікті, а саме [10]:

1. Боротьба, суперництво - дозволяє домагатися необхідного результату, стимулює розвиток, сприяє прогресу. Та людина, яка вибирає дану стратегію поведінки, в першу чергу виходить з оцінки своїх особистісних інтересів, як високих, а інтересів свого суперника, навпаки, - як низьких. Вибір стратегії примусу в кінцевому підсумку зводиться до наступного вибору: або інтерес боротьби, або взаємини. До плюсів даної стратегії можна віднести швидке розв'язання проблеми, конфлікту; до мінусів - зіпсовані відносини з людиною, почуття незадоволеності та провини [16].

2. Уникання – це реалізація прагнення піти з конфліктної ситуації. Вона відрізняється низьким рівнем спрямованості на свої особисті інтереси, а також інтереси суперника і є взаємною. Це по своїй суті і є взаємна поступка. До полюсів цієї стратегії можна віднести збережений власний спокій, гарні

відносини та виграний час. До мінусів те, що конфлікт може бути дуже «роздутий», знижується можливість побачити дії протилежного боку.

3. Поступка – дії індивіда спрямовані на збереження або відновлення сприятливих відносин з опонентом шляхом згладжування розбіжностей за рахунок власних інтересів. Людина, яка дотримується даної стратегії поведінки, також, як і в попередньому випадку, прагне піти від конфлікту. Але причини «виходу» в даному випадку зовсім інші. Спрямованість на свої особисті інтереси тут низька, а оцінка інтересів суперника, навпаки, висока. Людина, яка використовує стратегію поступки, жертвує своїми особистими інтересами на користь певних інтересів свого суперника. До плюсів даної стратегії відноситься те, що люди зберігають гарні відносини та виграють час. До мінусів - зниження самооцінки та невирішеність проблеми [22].

4. Компроміс – дії учасників спрямовані на пошук рішення за рахунок взаємних поступок, на вироблення проміжного рішення, що влаштовує обидві сторони, при якому особливо ніхто не виграє, але і не втрачає. Компромісний стиль поведінки характеризується своєрідним балансом інтересів конфліктуючих сторін на середньому рівні. Компроміс не псує міжособистісні відносини, навпаки, навіть сприяє їх позитивному розвитку. Компроміс може приймати дві форми: активну та пасивну. Пасивний компроміс - це не що інше, як відмова від певних активних дій щодо досягнення певних взаємних поступок при конкретних умовах. Поняття «компроміс» є близьким за своїм змістом до значення поняття «консенсус». Подібність їх полягає в тому, що і консенсус, і компроміс по своїй суті відображають взаємні поступки суб'єктів соціальної взаємодії. За допомогою стратегії компромісу конфлікт на 50% задовольняє обидві сторони, зберігає відносини та заощадили час. До мінусів відноситься те, що причини конфлікту повністю не усунуті [13].

5. Співпраця - дозволяє партнерам розв'язати конфлікт, не відмовляючись від своїх реальних цілей. Стратегію співпраці характеризує

високий рівень спрямованості людини як на свої власні інтереси, так і на інтереси суперника. Ця стратегія будується не тільки на підставі балансу інтересів, але й на визнанні цінності міжособистісних відносин. Стратегія співпраці охоплює всі інші стратегії (догляд, компроміс, поступка, протиборство). При цьому всі ці стратегії в рамках процесу співпраці грають лише підпорядковану роль, вони в найбільшій мірі виступають в якості психологічних чинників розвитку взаємин між суб'єктами конфлікту. Виступаючи в якості однієї з найскладніших стратегій, стиль співпраці відображає прагнення протиборчих сторін усіма можливими спільними зусиллями розв'язати виниклу проблему. Плюси співпраці у великому шансі конструктивного вирішення конфлікту та збереженні позитивних взаємовідносин; мінуси - великі енергетичні витрати та ніяких гарантій щодо успішного вирішення конфлікту, бо ми відповідаємо тільки за себе [8].

Конструктивне вирішення конфлікту представляється можливим лише в процесі ефективного спілкування конфліктуючих сторін. Для розуміння конкретного змісту таких технологій важливо мати на увазі, що саме спілкування як складний соціально-психологічний процес характеризується трьома основними змістовними аспектами: комунікативним, інтерактивним та перцептивним. Кожен з цих аспектів має самостійність та забезпечує певні цілі суб'єктів спілкування [5, 12].

Процес ефективного спілкування суб'єктів конфлікту безпосередньо пов'язаний з раціональною поведінкою в конфлікті. Під технологіями раціональної поведінки в конфлікті розуміється сукупність засобів психологічної корекції, яка спрямована на забезпечення конструктивної взаємодії конфліктуючих людей на основі самоконтролю емоцій.

Важливу роль відіграє формування готовності до розв'язання конфліктів. Готовність припускає наявність розвинених здібностей на підставі отриманих знань самостійно оцінювати власні можливості, рівень своєї конфліктності, ступінь прояву певних якостей особистості. Важливо, щоб людина вміла взяти на себе відповідальність за вирішення конфлікту

[15].

Можна говорити про те, що формування навичок конструктивної взаємодії в конфліктній ситуації має бути направлено на наступні аспекти: засвоєння знань про конфлікт, його можливі наслідки. Людина повинна знати, що таке конфлікт, які причини його виникнення, структура, функції, а також можливі шляхи вирішення; формування умінь конструктивного вирішення та попередження конфлікту. Важливо, щоб людина вміла вислухати співрозмовника, об'єктивно оцінити ситуацію, виділити завдання і проблеми, які потребують вирішення; закріплення та розвиток досвіду поведінки в конфлікті; формування навичок самоаналізу, корекції, самоконтролю поведінки та ін.

Таким чином, формування навичок конструктивної взаємодії - це досить складна проблема, яка потребує особливої уваги. Формування конструктивних навичок виходу з конфлікту має бути направлена на розвиток комунікативних здібностей, а також роботу з агресивністю та тривожністю[20].

Висновки до першого розділу

За результатами теоретичного аналізу дослідженості особливостей вирішення конфлікту в підлітковому віці можна стверджувати, що конфлікт - це, перш за все, протиріччя між людьми у зв'язку з вирішенням виникаючих питань у соціальному або особистому житті, яке характеризується протиборством. Сучасна наука ставиться до конфлікту не тільки як до неминучого зла, але і як до необхідного атрибуту сучасного життя. Розуміння його як додаткової можливості саморозвитку відповідної соціальної системи допомагає розібратися в тому, що ж сприяє найбільш ефективному використанню наявних ресурсів для того, щоб підтримувати цю систему в стані стабільності, динамічного розвитку.

До основних стратегій вирішення конфліктів відносяться: боротьба,

суперництво, уникання, поступка, компроміс та співпраця. Найбільш сприятливими стратегіями на нашу думку є співпраця та компроміс, бо вони дозволяють не тільки спробувати вирішити конфлікт, але й зберегти позитивні взаємовідносини.

РОЗДІЛ 2. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ГЕНДЕРНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ ВИРІШЕННЯ КОНФЛІКТУ В ПІДЛІТКОВОМУ ВІЦІ

2.1. Організація дослідження

Вибірку дослідження склали старшокласники Комунального закладу Коротичанського ліцею Пісочинської селищної ради. Всього в дослідженні прийняло участь 40 підлітків віком від 14 до 15 років, з котрих 20 дівчат та 20 хлопців.

Через те, що в нашій країні запроваджений воєнний стан та всі заклади навчання перейшли на дистанційну форму навчання, наше дослідження теж проходило дистанційно за допомогою програми Zoom та електронної пошти.

Згідно мети та завдань дослідження нами були обрані та проведені наступні методики: тест «Рівень конфліктності», опитувальник «Виявлення способів регулювання конфліктів» К. Томас та 16-ти факторний особистісний опитувальник Кетелла. Представимо зазначені методики більш детально.

1. Тест «Рівень конфліктності».

Тест застосовувався нами з метою дослідити рівень конфліктності підлітків.

Шкали методики: рівні конфліктності (дуже низький, низький, нижче середнього, ближче до середнього з тенденцією до низького, середній, ближче до середнього з тенденцією до високого, високий та дуже високий рівні).

Інструкція: «Перед вами опитувальник, який складається з 14 запитань та трьох варіантів відповідей. Будь ласко уважно прочитайте кожне з них та виберіть ту відповідь яка найбільше підходить до кожного з запитань. Вибрану відповідь виділіть червоним кольором. Намагайтесь не витратити багато часу на розміркування».

Результати методики опрацьовувались згідно з ключем тесту.

2. Опитувальник «Виявлення способів регулювання конфліктів» К. Томас.

Методика застосовувалась нами з метою виявлення типів гендерної поведінки підлітків в конфліктній ситуації. Для опису типів поведінки у конфліктній ситуації К. Томас застосував двомірну модель регулювання конфліктів, у якій основними вимірювальними показниками є кооперація та наполегливість. Кооперація пов'язана з увагою людини до інтересів іншої людини, яка залучена до конфліктної ситуації. Наполегливість направлена на захист особистісних інтересів.

Шкали методики: суперництво, пристосування, компроміс, уникнення та співпраця.

Інструкція: «Перед вами ряд суджень який поділений на пари. Будь ласко уважно прочитайте їх та в кожній парі виберіть те, яке є на вашу думку більш типовим для вашої поведінки у конфліктній ситуації».

Результати методики опрацьовувались згідно з ключем тесту.

3. 16-ти факторний особистісний опитувальник Кетелла (підлітковий варіант).

Підлітковий варіант тесту Кетелла застосовується для людей віком від 12 до 18 років. Методика була проведена нами для дослідження гендерних психологічних особливостей, які впливають на конфліктність підлітків.

Шкали методики: шизотимія – афектотимія, брехня, ступень емоційної стійкості, флегматичність – збудливість, підлеглість – домінування, обережність – легковажність, ступень прийняття моральних норм, боязкість, сором'язливість – сміливість, авантюризм, реалізм – сензитивність, неврастенія, фактор Гамлета, самовпевненість – схильність до почуття провини, ступень групової залежності, ступень самоконтролю та ступень внутрішнього напруження.

Інструкція: «Перед вами ряд запитань, будь ласко уважно прочитайте їх та виберіть правильну відповідь на вашу думку виділивши її червоним кольором. Для того, щоб результати тесту вийшли максимально точними, при відповіді на питання рекомендується дотримуватися наступних принципів: відповідати швидко, довго не розмірковувати над питаннями, відповідати щиро. Завдання виконується послідовно, не пропускаючи жодного питання. На тестування відведено 30 хвилин».

Результати методики опрацьовувались згідно з ключем тесту.

Для виявлення достовірних відмінностей між показниками в групах підлітків нами застосовувався t-критерій Стьюдента.

Для виявлення чинників формування гендерних особливостей вирішення конфлікту підлітків був застосований кореляційний аналіз.

Дослідження гендерних особливостей вирішення конфлікту в підлітковому віці проходило у п'ять етапів, а саме:

На першому етапі були проведені психодіагностичні методики, а саме: тест «Рівень конфліктності», опитувальник «Виявлення способів

регулювання конфліктів» К. Томас та 16-ти факторний особистісний опитувальник Кетелла;

На другому етапі проводилась обробка протоколів відповідно до ключа методики, підраховувались середньогрупові результати на основі котрих проводився аналіз статистично достовірних відмінностей за показниками між групами за допомогою t – критерію Стюдента (автоматичний розрахунок).

На третьому етапі був проведений кореляційний аналіз (програма SPSS, версія 20.0), котрий дав нам змогу дослідити чинники формування гендерних особливостей вирішення конфлікту підлітків;

На четвертому етапі нашої роботи була розроблена психокорекційна програма, яка направлена на корекцію поведінки підлітків в конфліктній ситуації.

На останньому етапі проводилась систематизація та узагальнення отриманих результатів.

Отже, за допомогою представлених вище методик ми виявимо особливості вирішення конфлікту в підлітковому віці. За допомогою t –критерію порівнюємо показники в групі дівчат та хлопців. За допомогою кореляційного аналізу дослідимо чинники формування гендерних особливостей вирішення конфлікту підлітків

2.2. Результати дослідження гендерних особливостей вирішення конфлікту в підлітковому віці

Для дослідження рівня конфліктності підлітків ми провели тест «Рівень конфліктності». На основі отриманих результатів тесту ми провели математичну обробку результатів за t – критерієм Стюдента, що дало нам змогу виявити відмінності між показниками конфліктності в досліджуваних групах підлітків. Результати математичної обробки представлені у таблиці 2.1

Таблиця 2.1

Показники рівня конфліктності підлітків

Показники конфліктності	Групи		Значення t-критерію Стьюдента	Рівень значущості (p)
	Дівчата (середній показник)	Хлопці (середній показник)		
Дуже низький рівень	5,1	0,7	2,5	0,01
Низький рівень	5,5	2,7	1,2	-
Низький рівень з тенденцією до середнього рівня	3,7	6,1	0,8	-
Середній рівень	1,45	4,35	1	-
Вище середнього рівня	3,3	5,1	0,5	-
Високий рівень	1,9	11,4	2,1	0,01

Аналізуючи показники конфліктності підлітків, які представлені у таблиці 2.1, робимо висновок, що:

- за шкалою дуже низький рівень конфліктності було зафіксовано вірогідно вищий показник в групі дівчат (середній показник різниці 5,1) ніж в групі хлопців (середній показник різниці 0,7). Тобто, дівчатам більше ніж хлопцям притаманний низький рівень конфліктності. Підлітки з дуже низьким рівнем конфліктності легко піддаються навіюванням інших людей, залежні від чужої думки та не мають своєї. Такі підлітки готові йти на компроміси. Дівчата у конфліктній ситуації намагаються поводитися відповідно до своєї гендерної ролі проявляючи терпимість та бажання прийти до компромісу, завершити конфлікт.

Також був виявлений вірогідно вищий показник за шкалою високий рівень конфліктностей в групі хлопців (середній показник різниці 1,9) ніж в групі дівчат (середній показник різниці 11,4). Можна стверджувати, що хлопцям більшою мірою притаманний високий рівень конфліктності ніж дівчатам. Хлопці частіше є ініціаторами конфлікту, вони у більшому ступені

мають запальний характер та їм більшою мірою притаманні фізична та вербальна агресія у конфліктній ситуації. Хлопці намагаються відгородитися від депресивних емоцій, концентруючись на чомусь іншому, наприклад, здійснити фізичну агресію, щоб у такий спосіб розрядити негативну напругу, що виникла. Загалом, конфліктні підлітки зазвичай занадто вимогливі до інших. Вони не готові йти на поступки навіть, якщо розуміють, що вони були не праві.

За результатами тесту «Рівень конфліктності» можемо стверджувати, що для хлопців більшою мірою притаманний високий рівень конфліктності, а для дівчат дуже низький. Це говорить про те, що дівчата у разі виникнення конфліктної ситуації намагаються прийти до компромісу та скоріше закінчити конфлікт, а хлопці навпаки. Вони схильні до відстоювання своєї думки, мають більш запальний характер та можуть проявляти фізичну та вербальну агресію.

Далі ми провели опитувальник «Виявлення способів регулювання конфліктів» К. Томас який застосовувався нами з метою дослідити особливості гендерної поведінки підлітків в конфліктній ситуації. На основі отриманих результатів проводилась математична обробка за критерієм Стьюдента яка дала нам змогу виявити відмінності між показниками способів регулювання конфліктів в досліджуваних групах дівчат та хлопців. Результати математичної обробки представлені у таблиці 2.2

Таблиця 2.2

Показники способів регулювання конфліктів підлітків

Показники конфліктності	Групи		Значення t-критерію Стьюдента	Рівень значущості (p)
	Дівчата (середній показник)	Хлопці (середній показник)		
Суперництво	6,55	9,2	5,2	0,001
Прийняття	5,75	2,7	4,2	0,001
Компроміс	6,75	7,7	1,4	-
Уникнення	6,25	4,6	2,3	0,01

Співпраця	6,85	6,7	0,2	-
-----------	------	-----	-----	---

Аналізуючи результати за опитувальником «Виявлення способів регулювання конфліктів», які представлені у таблиці 2.2 робимо висновок, що:

за шкалою суперництва виявлений вірогідно вищий показник в групі хлопців (середній показник різниці 9,2), ніж в групі дівчат (середній показник різниці 6,55). Тобто, можемо стверджувати, що хлопцям більшою мірою ніж дівчатам притаманна стратегія суперництва. Це можна пояснити тим, що у хлопців на генетичному рівні закладена схильність до суперництва, вони схильні відстоювати свої інтереси за для досягнення своєї мети, навіть якщо потрібно знехтувати інтересами інших.

за шкалою пристосування виявлений вірогідно вищий показник в групі дівчат (середній показник різниці 5,57) ніж в групі хлопців (середній показник різниці 2,7). Тобто, дівчатам більше ніж хлопцям притаманна стратегія пристосування. Дівчата схильні поступитися своїми інтересами заради інтересів іншої людини та заради уникнення конфлікту, що пояснюється, на думку І. В. Грошева, їхньою більшою конформністю (схильність змінювати свою думку під впливом думки інших людей).

за шкалою уникнення дівчат (середній показник різниці 6,25) ніж в групі хлопців (середній показник різниці 4,6). Тобто, дівчатам більше ніж хлопцям притаманна стратегія уникнення. Для цієї стратегії характерно як відсутність прагнення до кооперації, так і відсутність прагнення до досягнення особистісних цілей. Це можна пояснити тим, що дівчата проявляють риси спілкування, які стереотипно притаманно приписувати жіночій (фемінній) поведінки.

За отриманими результатами можна стверджувати, що для хлопців більшою мірою притаманна стратегія суперництва, а для дівчат стратегії пристосування та уникнення. Тобто, хлопці та дівчата по-різному вирішують конфліктні ситуації. Дівчата виявляють більшу терпимість та прагнення до

компромiсного примирення iнтересiв. Чоловiки в цiй ситуацiї частiше вдаються до «мiцних» виразiв талайок, а жiнки швидше готовi заплакати. Результати укладаються в традицiйну схему взаємин статтi.

Останнiм ми провели 16-ти факторний особистiсний опитувальник Кетелла з метою дослiдити психологiчнi особливостi, котрi впливають на конфлiктнiсть пiдлiткiв. За отриманими результатами проводилась математична обробка за t- критерiєм Спiрмена, для виявлення достовiрних вiдмiнностей показниками особистiсних особливостей в дослiджуваних групах хлопцiв та дiвчат. Результати математичної обробки представленi у таблицi 2.3.

Таблиця 2.3

Показники особистiсних особливостей пiдлiткiв

Показники конфлiктности	Групи		Значення t-критерiю Стьюдента	Рiвень значущостi (p)
	Дiвчата (середнiй показник)	Хлопцi (середнiй показник)		
Шизотiмiя – афектотiмiя	15,2	15,2	0	-
Брехня	3,75	5,1	2	-

Продовження таблицi 2.3

Показники конфлiктности	Групи		Значення t-критерiю Стьюдента	Рiвень значущостi (p)
	Дiвчата	Хлопцi		
Ступень емоцiйної стiйкостi	6,7	10,13	2,7	0,05
Флегматичнiсть – збудливiсть	14,85	15,45	0,05	-
Пiдлеглiсть – доминування	14,1	14,45	0,3	-
Обережнiсть – легковажнiсть	15,45	14,25	1	-

Ступень прийняття моральних норм	15,75	14	2,3	0,05
Боязкість, сором'язливість - сміливість, авантюризм	14,5	15,65	1,1	-
Реалізм – сензитивність	14,15	13,55	0,6	-
Неврастенія, фактор Гамлета	13,45	14,75	1,1	-
Самовпевненість – схильність до почуття провини	15	15,25	0,3	-
Самовпевненість – схильність до почуття провини	15,2	16,2	0,9	-
Ступень самоконтролю	13,85	14,95	1,1	-
Ступень внутрішнього напруження	15,2	14,65	0,6	-

Аналізуючи результати 16-ти факторного особистісного опитувальника, які представлені у таблиці 2.3, робимо висновок, що:

за шкалою ступень емоційної стійкості виявлений вірогідно вищий показник в групі хлопців (середній показник різниці 10,13) ніж в групі дівчат (середній показник різниці 6,7). Тобто, хлопцям більш притаманна емоційна стійкість ніж дівчатам. Це можна пояснити відмінностями що до потенційних джерел негативних емоцій у дівчат та хлопців. По-перше, різні емоційні ситуації мають для хлопців та дівчат різне емоціогенне значення, а по-друге, на одну і теж стресову ситуацію дівчата та хлопці реагують різному, дівчата – емоційно, а хлопці – вегетативно.

за шкалою ступень прийняття моральних норм виявлений вірогідно вищий показник в групі дівчат (середній показник різниці 15,75) ніж в групі хлопців (середній показник різниці 14). Тобто, можна стверджувати, що

дівчата більшою мірою ніж хлопці приймають моральні норми. Дівчата більшою мірою схильні до визнання моралі як безумовної освіти. Вони частіше орієнтуються у своїх судженнях на тимчасовий характер проблем («все налагодиться, все пройде»), спираються на принцип гуманізму, у судженнях чоловіків проявляється більше «жорсткості» та принцип «Мета виправдовує засоби».

За результатами 16-ти факторного особистісного опитувальника можна стверджувати, що дівчатам більшою мірою ніж хлопцям притаманне прийняття моральних норм, а хлопцям емоційна стійкість. Дівчата та хлопці мають відмінності як в емоційної стійкості, так і у прийнятті моральних норм, що можна пояснити особливостями гендерної поведінки та сприйняттям.

Отже, за результатами дослідження гендерних особливостей вирішення конфлікту в підлітковому віці можна стверджувати, що дівчатам більшою мірою притаманні дуже низький рівень конфліктності, стратегії пристосування та уникнення, а також прийняття моральних норм. Хлопцям більшою мірою притаманні високий рівень конфліктності, стратегія суперництва та емоційна стійкість.

2.3 Психологічні чинники формування гендерних особливостей вирішення конфлікту в підлітковому віці

Для дослідження психологічних чинників формування гендерних особливостей вирішення конфлікту підлітків на основі проведених методик (тест «Рівень конфліктності», опитувальник «Виявлення способів регулювання конфліктів» К. Томас та 16-ти факторний особистісний опитувальник Кетелла) нами застосовувався кореляційний аналіз. Результати кореляційного аналізу представлені у таблиці 2.4 – кореляційний аналіз особливостей вирішення конфлікту дівчат та табл. 2.5 – кореляційний аналіз особливостей вирішення конфлікту хлопців.

Таблиця 2.4

Кореляційний аналіз особливостей вирішення конфлікту дівчат

Показники психологічних особливостей	Конфліктність
Суперництво	- 0,528*
Пристосування	- 0,828**
Компроміс	0,242
Уникнення	0,141
Співпраця	-0,277
Шизотімія – афектотімія	0,232
Брехня	0,146
Ступень емоційної стійкості	0,125
Флегматичність – збудливість	-0,233
Підлеглість – домінування	0,631**
Обережність – легковажність	0,137
Ступень прийняття моральних норм	0,254
Боязкість, сором'язливість - сміливість, авантюризм	-0,389*
Реалізм – сензитивність	0,159
Неврастенія, фактор Гамлета	0,265
Самовпевненість – схильність до почуття провини	0,233
Самовпевненість – схильність до почуття провини	-0,033

Продовження таблиці 2.4

Показники психологічних особливостей	Конфліктність
Ступень самоконтролю	0,142
Ступень внутрішнього напруження	0,211

Примітка: ** - $p \leq 0,05$; * - $p \leq 0,01$.

За результатами бачимо, що наявний обернений кореляційний зв'язок між конфліктністю та суперництвом ($k = - 0,528$ при $p \leq 0,01$). Тобто, чим нижчий є показник конфліктності, тим нижчий рівень суперництва. І навпаки, чим нижчий рівень суперництва, тим нижчий рівень суперництва.

Також був виявлений обернений кореляційний зв'язок між конфліктністю та пристосуванням ($k = - 0,828$ при $p \leq 0,05$). Тобто, чим нижчий

є показник конфліктності, тим нижчий рівень пристосування. І навпаки, чим нижчий рівень пристосування, тим нижчий рівень конфліктності.

Прямий кореляційний зв'язок був виявлений між конфліктністю та підлеглістю-пристосування ($k = 0,631$ при $p \leq 0,05$). Тобто, чим вищий є показник конфліктності, тим вищий рівень пристосування. І навпаки, чим вищий рівень пристосування, тим вищий рівень конфліктності.

Прямий кореляційний зв'язок був виявлений між конфліктністю та боязкістю, сором'язливістю- сміливістю, авантюризмом ($k = -0,389$ при $p \leq 0,01$). Тобто, чим нижчий є показник конфліктності, тим нижчий рівень сміливості та авантюризму. І навпаки, чим вищий рівень сміливості та авантюризму, тим вищий рівень конфліктності.

Таким чином, отримані результати показали, що конфліктність дівчат підлітків пов'язана з такими психологічними особливостями як низький рівень суперництва, низький рівень пристосування, боязкістю, сором'язливістю.

Таблиця 2.5

Кореляційний аналіз особливостей вирішення конфлікту хлопців

Показники психологічних особливостей	Конфліктність
Суперництво	0,724**
Пристосування	-0,083

Продовження таблиці 2.5

Показники психологічних особливостей	Конфліктність
Компроміс	0,259
Уникнення	-0,128
Співпраця	-0,728**
Шизотімія – афектотімія	0,211
Брехня	0,417*
Ступень емоційної стійкості	-0,036
Флегматичність – збудливість	0,171
Підлеглість – домінування	0,075
Обережність – легковажність	0,436*
Ступень прийняття моральних норм	-0,252

Боязкість, сором'язливість - сміливість, авантюризм	0,123
Реалізм – сензитивність	-0,165
Неврастенія, фактор Гамлета	0,121
Самовпевненість – схильність до почуття провини	0,111
Самовпевненість – схильність до почуття провини	-0,146
Ступень самоконтролю	0,165
Ступень внутрішнього напруження	0,044

Примітка: ** - $p \leq 0,05$; * - $p \leq 0,01$.

Прямий кореляційний зв'язок був виявлений між конфліктністю та суперництвом ($k = 0,724$ при $p \leq 0,05$). Тобто, чим вищим є показник конфліктності, тим вищий рівень суперництва. І навпаки, чим вищий рівень суперництва, тим вищий рівень конфліктності.

Обернений кореляційний зв'язок був виявлений між конфліктністю та співпрацею ($k = -0,728$ при $p \leq 0,05$). Тобто, чим нижчий є показник конфліктності, тим нижчою є співпраця. І навпаки, чим нижча співпраця, тим нижча конфліктність.

Прямий кореляційний зв'язок був виявлений між конфліктністю та брехнею ($k = 0,417$ при $p \leq 0,01$). Тобто, чим вищим є показник конфліктності, тим вищий рівень брехні. І навпаки, чим вищим є рівень брехні, тим вища конфліктність.

Прямий кореляційний зв'язок був виявлений між конфліктністю та обережністю – легковажністю ($k = 0,436$ при $p \leq 0,01$). Тобто, чим вищим є показник конфліктності, тим вищий рівень легковажності. І навпаки, чим вищим є рівень легковажності, тим вища конфліктність.

Таким чином, отримані результати показали, що конфліктність хлопців підлітків пов'язана з такими психологічними особливостями як: суперництво, низька співпраця, брехня та легковажність.

Висновки до другого розділу

У дослідженні гендерних особливостей вирішення конфлікту в підлітковому віці взяли участь 40 старшокласників віком від 14 до 15 років, з котрих 18 дівчат та 22 хлопця.

Згідно мети та завдань дослідження нами були обрані та проведені наступні методики:

тест «Рівень конфліктності» застосовувався з метою з'ясувати рівень конфліктності підлітків. В ході проведення тесту було встановлено, що для хлопців більшою мірою притаманний високий рівень конфліктності, а для дівчат навпаки дуже низький;

опитувальник «Виявлення способів регулювання конфліктів» К. Томас застосовувався нами з метою дослідити особливості гендерної поведінки підлітків в конфліктній ситуації. За отриманими результатами можемо стверджувати, що для хлопців більшою мірою притаманна стратегія суперництва, а для дівчат стратегії пристосування та уникнення;

16-ти факторний особистісний опитувальник Кетелла застосовувався нами для дослідження гендерних психологічних особливостей, які впливають на конфліктність підлітків. За отриманими результатами було встановлено, що дівчатам більшою мірою ніж хлопцям притаманне прийняття моральних норм, а хлопцям емоційна стійкість.

Для дослідження психологічних чинників формування гендерних особливостей вирішення конфлікту підлітків ми провели кореляційний аналіз, який дозволив зробити висновок, що: конфліктність дівчат пов'язана з такими психологічними особливостями як низький рівень суперництва, низький рівень пристосування, боязкість, сором'язливість. Конфліктність хлопців пов'язана з такими психологічними особливостями як: суперництво, низька співпраця, брехня та легковажність.

ВИСНОВКИ

За результатами проведеного нами дослідження на тему: «Гендерні особливості вирішення конфлікту в підлітковому віці» можна стверджувати, що:

1. На сьогодні конфлікт в науковій літературі досліджений не повною мірою:

існує розрізненість поглядів щодо поняття та класифікації конфліктів;

існує розбіжність дослідницьких позицій науковців, розрізненість уявлень о конфлікті, відсутність єдиної основи для його подальшого дослідження, яке дозволило б отримати цілісну картину проблеми конфлікту;

відсутня систематизованість та комплексність заходів щодо подолання негативних наслідків конфліктів.

2. Дослідження рівня конфліктності підлітків за результатами тесту «Рівень конфліктності» показало, що у дівчат переважає дуже низький рівень, а хлопців навпаки – високий рівень конфліктності. Результати укладаються в традиційну схему взаємин статі.

3. Дослідження особливостей гендерної поведінки підлітків в конфліктній ситуації за опитувальником «Виявлення способів регулювання конфліктів» К. Томаса показав, що для хлопців більшою мірою притаманна стратегія суперництва, а для дівчат стратегії пристосування та уникнення.

4. Дослідження гендерних особливостей, які впливають на конфліктність підлітків за методикою 16-ти факторний особистісний опитувальник Кетелла (підлітковий варіант) дало нам змогу стверджувати, що дівчатам більшою мірою ніж хлопцям притаманне прийняття моральних норм, а хлопцям емоційна стійкість.

5. Дослідження чинників формування гендерних особливостей вирішення конфлікту в підлітковому віці проходило за допомогою кореляційного аналізу за результатами якого можна стверджувати, що:

конфліктність дівчат підлітків пов'язана з такими психологічними особливостями як низький рівень суперництва, низький рівень пристосування, боязкістю та сором'язливістю;

конфліктність хлопців підлітків пов'язана з такими психологічними особливостями як: суперництво, низька співпраця, брехня та легковажність.

6. На підставі дослідження нами розроблена програма, яка спрямована на формування навичок конструктивної взаємодії у конфліктній ситуації. Програма складається з 4-х занять (4 дні), кожне з яких триває 1 годину 20 хвилин.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Близнюкова О.М. Психологічний аналіз чинників кризи підліткового віку // Проблеми сучасної психології. Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, інституту психології ім. Г.С. Костюка АПН України. Випуск 8. – Кам'янець-Подільський: «Аксиома», 2010. – С.66 – 75.
2. Вінс В. Психологічні чинники конфліктної поведінки підлітків / В.Вінс, С.Лихацька // Актуальні проблеми сучасної психології : шляхи становлення особистості – ПереяславХмельницький: «Видавництво КСВ», 2019. - 360 с. – С.238-242.

3. Дуткевич Т.В. Конфліктологія з основами психології управління.– Кам'янець-Подільський, 2004. – 351 с.
4. Зливков В. Сучасні тренінгові технології: інтегративний підхід. /Зливков В., Ліпінська С., Лукомська С. - Київ.-Ніжин: Видавець ПП Лисенко М.М., 2020. - 210 с.
5. Москальова А. С. Методипсиходіагностики в навчально-виховному процесі: навч. посіб. /А .С. Москальова, М. В. Москальов. – К., 2021. – 360 с. 10.
6. Дуткевич Т.В. Конфліктологія з основами психології управління.– Кам'янець-Подільський, 2004. – 351 с.
7. Психологія особистості. Словник-довідник.– К.: Рута. 2001.
8. Bandura A. The stormy decade: fact of fiction, "Psychology in the School", 2020, 1, p.224—231;
9. Bernard J. Where is the modern sociology of conflict? // The American Journal of Sociology. July, 2021. Vol. LVI. No. 1.
10. Boardman S., Horowitz S. Constructive Conflict Management and Social Problems: An Introduction //Journal of Social Issues. 2022. Vol. 50. No. 1. P. 1-12.
11. Coser L. Conflict: Social Aspects // International Encyclopedia of the Social Sciences. Ed. by D. Sills. 2020. Vol. 3. USA. P. 232-236.
12. Deutsch M. Constructive Conflict Resolution: Principles, Training and Research//Journal of Social Issues. 2021. Vol. 50. No. 1. P. 13-32.
13. Deutsch M. Distribute Justice: A Social-Psychological Perspective. NewHavenandLondon, 2018.
14. Field Theory in Social Science. Selected Theoretical Papers by K. Lewin / Ed. by D. Cartwright. London: TavistokPublications, 2021.
15. Johnson D., Johnson R. Constructive Conflict in the Schools// Journal of Social Issues. 2012/Vol.50.No. 1 .P. 117-137.

16. Kellermann K. Information Exchange in Social Interaction // Interpersonal Processes: New Directions in Communication Research. Sage Publications, 2020. P. 188-219.
17. Kolberg L. Moral studies and moralization: cognitive — developmental approach. In: R. Lickona (Ed.). Moral development and behavior: Theory, research, and social issues. Chicago: Rand McNally, 2020. — P. 340-412.
18. Lewin K. A Dynamic Theory of Personality. New York; London: McGraw Hill Book Company, 2021.
19. May R. The Discovery of Being. New York; London, 2020.
20. Miller N. Experimental studies of conflict // Personality and the Behavior Disorders / Ed. by J. Hunt. Vol. 1. New York: The Ronald Press Company, 2017.
21. Thomas W., Znaniecki F. The Polish Peasant in Europe and America. New York: Dover, 2020. Vol. 1-2.
22. Woode B. Movie Therapist: how it changes lives. Rideau Lakes Publishing, 2018. -248 p.

ДОДАТКИ

Психокорекційна програма з корекції поведінки підлітків в конфліктній ситуації

Мета програми – формування навичок конструктивних взаємодій у конфліктній ситуації.

Завдання програми:

1. Сприяти аналізу доцільності використання різних стратегій поведінки у конфліктній ситуації;
2. Розвинути навички конструктивної поведінки при виникненні конфліктної ситуації;
3. Оволодіти навичками технік глибокого дихання для зняття напруження у стресовій ситуації.

Психокорекційна програма була розроблена для підлітків які брали участь у нашому дослідженні з урахуванням отриманих результатів діагностичної частини дипломної роботи. Програма складається з 4-х занять (4 дні), кожне з яких триває 1 годину 20 хвилин.

Структура психокорекційної програми

Мета заняття	Задачі заняття	Вправи (примітки)	Тривалість
1 день			
Знайомство учасників програми та обговорення особливостей проходження.	1. Знайомства учасників тренінгу один з одним та тренером програми; 2. Обговорення правил поведінки та	Вправа «Сніговий шар»; Гра «Продовж колір»; Правила тренінгу; Гра «стілець»	1 год. 20 хв.

Продовження таблиці

психокорекційної програми	особливостей проходження тренінгу; 3. Сприяти зняттю незручності між учасниками тренінгу; 4. Сприяти налаштуванню на	Вправа «Асоціація» Рефлексія	
---------------------------	--	---------------------------------	--

	плідну працю під час проходження тренінгу; 5. Рефлексія дня.		
2 день			
Сприяти аналізу доцільності використання різних стратегій поведінки у конфліктній ситуації	1. Налаштувати групу на працю та зняти почуття незручності; 2. Сприяти особистісному аналізу доцільності використання різних стратегій поведінки у конфліктній ситуації; 3. Рефлексія	Привітання Вправа «Коліна» Вправа «Аналіз стратегій конфлікту». Рефлексія	1 год.20 хв.
3 день			
Розвинути навички конструктивної поведінки при виникненні	Сприяти розвиненню навичок конструктивної поведінки при виникненні конфліктної ситуації	Привітання Вправа «Постав себе на місце іншого»	1 год.20 хв.

Продовження таблиці

конфліктної ситуації		Вправа «Так чи ні» Рефлексія	
4 день			
Оволодіти навичками технік глибокого	Сприяти оволодінню навичок релаксації; Підвести підсумки	Привітання Дихальні техніки Рефлексія	1 год.20 хв.

дихання	для	програми.		
зняття				
напруження	у			
стресовій				
ситуації				

Перший день

Вправа «Сніжний ком»

Всі учасники стають в коло та називають своє ім'я, але особливим образом. Перший учасник повинен назвати своє ім'я та придумати на першу літеру свого імені слово, яке позитивно його характеризує. Наприклад: Олена – охайна. Наступний учасник повинен повторити ім'я та характеристику попереднього учасника та назвати своє ім'я та свою характеристику.

Гра «Продовж колір»

Всі учасники стають в коло. Перший (це може бути ведучий) повинен назвати колір та ім'я наступного учасника, який стоїть з ліва від нього. Наступний учасник повинен повторити все що було сказано до нього та доповнити своїм кольором та іменем учасника, який стоїть від нього з ліва.

Правила тренінгу.

На цьому етапі тренер повинен сказати декілька слів про тренінг, його мету та важливості особистісного вкладу кожного з учасників після цього озвучити правила.

1. Не запізнюватися на тренінг;
2. Поважати почуття один одного;
3. Дотримуватися конфіденційності;
4. Неможна оцінювати інших учасників;
5. Брати активну участь у тренінгу.

Після обговорення всіх правил тренер повинен запитати:

Чи всі згодні з ними?

Чи є якісь пропозиції, чи заперечення щодо правил?

Гра «Стілець»

Всі учасники тренінгу, за винятком одного сідають по колу. Той учасник, який залишився без стільця встає по центру кола. Цей учасник є ведучим, який задає параметри за якими всі, хто сидить на стільцях повинен помінятися місцями, а ведучий матиме шанс занять стілець та помінятися з кимось іншим.

Гра «Асоціація»

Один з учасників тренінгу виходить на хвилинку за двері. Всі хто залишився, повинні домовитися та вибрати одного учасника, якого той хто вийшов повинен буде відгадати за допомогою питань. Питання задаються стосовно асоціацій кожного учасника з тим кого вибрала група. Наприклад: З якою твариною у вас асоціюється цей учасник? Погодою? Кольором?

Рефлексія дня

По закінченню дня тренер допомагає кожному учаснику тренінгу підбити підсумки дня. Для цього кожен учасник повинен відповісти на питання:

Що він виніс з заняття?

Які труднощі під час виконання вправ та ігор виникали?

Які почуття відчував учасник?

Який висновок він зробив з заняття?

Після того, як кожен учасник відповість на всі запитання, тренер дякує за плідну працю на занятті та прощається до наступного заняття.

Другий день

Привітання

Кожне заняття (окрім першого) починається з привітання. Тренер пропонує всім учасникам стати по колу та починаючи з самого тренера назвати ім'я людини яка стоїть с права від нього та продовжити фразу: «Я дуже радий тебе бачити тому, що.....».

Вправа «Коліна»

Всі учасник тренінгу, окрім одного сідають по колу на стільці. Одного учасника поміщають у центр кола та зав'язують йому оці. Задача учасника ходити по колу та сідаючи на колі сидячих учасників за тактильними почуттями відгадати, хто пер ним.

Вправа «Аналіз стратегій конфлікту»

Тренер проводить невеличку лекцію стосовно 5 стратегій поведінки у конфліктній ситуації (суперництво, пристосування, компроміс, уникнення та співпраця). Далі він просить кожного з учасників поміркувати 5-10 хвилин та навести приклади, коли він міг би використати кожен зі стратегій. Наводячи приклад учасник повинен старатися аргументувати свою думку та виділити як плюси, так і мінуси стратегій.

У кінці підбиваються підсумки по кожній стратегії та доцільності її використання.

Рефлексія

По закінченню дня тренер допомагає кожному учаснику тренінгу підбити підсумки дня. Для цього кожен учасник повинен відповісти на питання:

Що він виніс з заняття?

Які труднощі під час виконання вправ та ігор виникали?

Які почуття відчував учасник?

Який висновок він зробив з заняття?

Після того, як кожен учасник відповість на всі запитання, тренер дякує за плідну працю на занятті та прощається до наступного заняття.

Третій день

Привітання

Кожне заняття (окрім першого) починається з привітання. Тренер пропонує всім учасникам стати по колу та починаючи з самого тренера назвати ім'я людини яка стоїть с права від нього та продовжити фразу: «Я дуже радий тебе бачити тому, що.....».

Вправа «Постав себе на місце іншого»

Згадай останній конфлікт, який трапився у вашому житті. В якому ви почали спілкуватися зверхньо. А зараз, розслабтесь, заплющте очі та уявіть, що ви знаходитесь на місці тої людини з якою у вас був конфлікт. Уявили? Спробуйте відчутти та описати, які враження у цієї людини від такого спілкування з вами. Поміркуйте, що б та людина могла вам відповісти ще?

А зараз спробуйте пограти зі своєю уявою та зробити так, щоб ця людина залишилася задоволеною від спілкування з вами.

Після вправи тренер запитує кожного учасника про враження та ті почуття, які виникали під час проходження вправи.

Вправ «Так це ні»

Ведучий просить придумати та написати кожного учасника спірне твердження. Наприклад, «Всі діти нетерпимі», «Всі дорослі люди мудрі» і тому подібне. Після того як учасники написали твердження, тренер просить по черзі зачитати свої твердження. Після кожного твердження учасники дають відповідь на нього у наступній формі: спочатку треба погодитися з твердженням, але після сказати, що та навести аргументи іншої сторони твердження.

Рефлексія дня

По закінченню дня тренер допомагає кожному учаснику тренінгу підбити підсумки дня. Для цього кожен учасник повинен відповісти на питання:

Що він виніс з заняття?

Які труднощі під час виконання вправ та ігор виникали?

Які почуття відчував учасник?

Який висновок він зробив з заняття?

Після того, як кожен учасник відповість на всі запитання, тренер дякує за плідну працю на занятті та прощається до наступного заняття.

Четвертий день

Привітання

Кожне заняття (окрім першого) починається з привітання. Тренер пропонує всім учасникам стати по колу та починаючи з самого тренера назвати ім'я людини яка стоїть с права від нього та продовжити фразу: «Я дуже радий тебе бачити тому, що.....».

Наше дихання – функція, яку можна досить легко надавати довільний вплив. Практика дихання один із найефективніших способів контролю та регуляції стану.

1. Вдихайте і видихайте повільно і глибоко через ніс, рахуючи при вдиху і видиху від 1 до 4. Таку вправу дуже легко робити, а особливо воно дієве, якщо ви не можете заснути.

2. Спробуйте розслабити плечі й верхні м'язи грудей, коли дихаєте. Робіть це свідомо при кожному видиху. Річ у тому, що в стресових ситуаціях, коли людина напружена, для дихання не використовуються м'язи діафрагми. Їх призначення в тому, щоб опускати легені вниз, тим самим розширюючи дихальні шляхи. Коли ми схвильовані частіше використовуються м'язи верхньої частини грудей і плечей, які не сприяють роботі дихальних шляхів в повному об'ємі.

3.Наді Шодхана. Вправа з йоги, яка допомагає активізуватися і зосередитися та діє, за твердженням фахівців, як чашка кави. Великим пальцем правої руки треба закрити праву ніздрю і глибоко вдихнути через ліву (у жінок навпаки - лівою рукою закрити ліву ніздрю і вдихнути через праву). На піку вдиху треба закрити ліву (праву для жінок) ніздрю безіменним пальцем і видихнути.

4. Сядьте прямо. Одну руку покладете на живіт, другу на груди. Вдихайте повітря глибоко через ніс, при цьому рука на животі повинна підійматися, а на грудях рухатися лише трохи. Видихайте через рот, при цьому знову рука на животі опускається, а на грудях практично не рухається. У такому разі дихання відбудуватиметься за допомогою діафрагми.

Рефлексія

Тренер підбиває підсумки всіх чотирьох днів та дякує за співпрацю.